

Руденко А. І., старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету (м. Хмельницький)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті розглядаються питання, що пов'язані з особливостями формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів, зокрема використання активних форм та методів.

Ключові слова: готовність до діяльності, активні методи, дискусія, аналіз ситуацій, відеометод, рольові та ділові ігри, супервізування, когнітивна терапія, індивідуальна та самостійна робота.

В статье рассматриваются вопросы, что связанные с особенностями формирования готовности будущих психологов к предотвращению и преодолению семейных конфликтов, в частности использование активных форм и методов.

Ключевые слова: готовность к деятельности, активные методы, дискуссия, анализ ситуаций, видеометод, ролевые и деловые игры, супервизирование, когнитивная терапия, индивидуальная и самостоятельная работа.

Постановка проблеми. Процес формування готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів є необхідною передумовою розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі, що в свою чергу обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально-професійної діяльності. В процесі професійної підготовки, що відбувається в період навчання у ВНЗ, ключову роль має відігравати загальна і спеціальна професійно-психологічна підготовка. Як показало вивчення досліджуваної проблеми, у процесі підготовки практичних психологів нові знання повинні даватися не просто для збагачення теоретичних уявлень, а для розширення можливостей студентів розв'язувати проблеми (особистісні чи професійні), які перед ними постають. Тобто, варто змінити форми подачі навчального матеріалу, оскільки теоретичні знання з психології, які набувають студенти, мають бути суб'єктивно значущими, такими, що змінюють їх самих, розв'язують їх внутрішні протиріччя, формують світогляд, позитивне ставлення до себе та інших, ціннісні орієнтації, особистісні настановлення.

Аналіз останніх досліджень. Аналізуючи праці відомих науковців (Г. Абрамова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, С. Максименко, М. Обозов, Н. Чепелева, Н. Пов'якель, В. Панок, Л. Петровська, Т. Яценко та часткові прикладні дослідження (Н. Амінова та Молоканова, Н. Бачманова, Ю. Долинської, З. Кісарчук, Л. Терлецької, Л. Уманець,

Н. Шевченко та ін. ми дійшли висновку, що професійний та особистісний аспекти підготовки психолога є взаємообумовленими та взаємопов'язаними та поєднані в єдину проблематику професійно-особистісного становлення психолога. Таким чином, процес підготовки студентів-психологів має включати не тільки засвоєння теоретичних знань, практичних вмінь і навиків, а й формування професійно важливих рис особистості студента. Як свідчить практика, система професійної підготовки психологів, що діє нині, характеризується наявністю суперечностей, основними з яких є суперечності між абстрактним характером предмета навчальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності; між роздрібненістю знань із багатьох навчальних дисциплін і необхідністю системного використання в майбутній практичній діяльності; виконавчою позицією студентів у навчанні та ініціативною позицією фахівців у практичній діяльності.

Метою статті є висвітлення активних форм та методів навчально-виховного процесу, як основи формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Всі знання, які студент здобуває у вузі, впливають на його подальший професійний ріст. На нашу думку, при підготовці майбутнього фахівця по запобіганню та подоланню сімейних конфліктів кожний навчальний предмет у вузі повинен містити наукову інформацію, необхідну для

прикладного застосування її в діяльності майбутнього психолога, тобто викладання будь-якого навчального предмета у вузі слід проводити в контексті майбутньої професії студентів. Особливо це стосується таких дисциплін як «Вікова психологія», «Психологія конфлікту», «Психологія сексуальності», «Психологічне консультування», «Сімейне консультування» і т.д. Це пов'язане з тим, що мета й завдання конкретної навчальної дисципліни визначають та уточнюють загальні цілі освіти сучасного фахівця, орієнтовані на розвиток індивідуальних властивостей і на професійний і особистісний розвиток студента.

На думку С.М. Кучеренко [7], формування психологічної готовності до професійної діяльності являє собою розвиток, становлення необхідних ставлень, установок, досвіду, майстерності, які дають можливість людині усвідомлено здійснювати професійну діяльність. Слід зазначити, що формування готовності починається з поінформованості про характер діяльності, набуття необхідних знань, умінь, навичок, здібності їх реалізувати, при розвитку позитивного відношення до цієї справи, мотивованого підвищення вимогливості до себе. Ми погоджуємось з думкою І.П. Голосніченка [2], що психологічно підготувати до майбутньої професійної діяльності, можливо за умови удосконалення процесу навчання майбутніх психологів, тобто піднявши його на рівень академічної підготовки, поєднавши теоретичні знання з практикою. В умовах вищого навчального закладу готовність до запобігання та подолання сімейних конфліктів найбільш успішно формується тоді, коли весь зміст навчально-виховного процесу максимально наближений до умов практичної діяльності майбутніх фахівців. Тому, навчальний процес у вищих навчальних закладах підпорядковується закону моделювання, згідно з яким усі заходи, що проводяться в вищому навчальному закладі, мають бути насиченими професійним змістом і відбуватися в ситуаціях, максимально наближених до тих умов, в які майбутній психолог може потрапити в реальній ситуації. У відповідності Закону України «Про вищу освіту» навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється у таких формах: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні

заходи, гурткова робота, індивідуальна робота. Практика свідчить, що на проблемних лекціях слід викладати теоретичний матеріал (основні поняття теми, принципи, підходи, прикладів тощо), який включав би в себе сутність сімейного конфлікту, причини, види та особливості протікання сімейних конфліктів, особливості діяльності психолога при запобіганні та подоланні сімейних конфліктів, методи та методики дослідження сімейної взаємодії, психологічну допомогу учасникам сімейних конфліктів; зміст та структуру готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів; психологічне забезпечення формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів. Особливість таких лекцій полягає в тому, що викладач на занятті за допомогою спеціальних проблемних запитань активізує навчально-професійний досвід майбутніх психологів і залучає їх до активної навчальної діяльності (аналізувати певну наукову чи практичну проблему, здійснювати порівняльний аналіз, виокремлювати суттєві ознаки основних понять теми тощо).

На підставі аналізу результатів досліджень ми з'ясували, що в процесі навчання у ВНЗ студенти-психологи відзначають недостатню кількість практичних занять по психологічним дисциплінам, на яких вони можуть відпрацювати теоретичні знання, отримані на лекціях, під час самостійної підготовки і одержати необхідний практичний досвід. Проте ВНЗ має певні нормативи, згідно яким і розподіляється навчальне навантаження по психологічних дисциплінах. Тому цілком зрозуміло, що постає питання застосування активних методів навчання, які забезпечать ефективне формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Практика підтверджує, що якість підготовки фахівців суттєво знижується, передусім, внаслідок застосування пасивних методів дидактичного впливу. Методи активізації навчальної діяльності студентів, на думку В.Ковальчук, безпосередньо сприяють їхньому самовдосконаленню, формують у них первинні навички й уміння фахової роботи, змістовні мотиви і мотивації навчальної та майбутньої професійної діяльності, суттєво впливають на зміст

життєвих настанов, розвивають активність в навчальній діяльності[5]. Навчання в малих групах спонукає майбутніх психологів до більш активної участі у навчальному процесі. Студенти краще засвоюють матеріал, коли їх залучають до вирішення різноманітних проблемних завдань по запобіганню та подоланню сімейних конфліктів.

Особливу увагу варто приділити проведенню практичних занять. Основна мета повинна бути спрямована на формування професійних умінь та особистісних якостей майбутнього психолога. При проведенні практичних занять з дисципліни «Робота практичного психолога з сім'єю», «Психолого-педагогічне та сімейне консультування» доцільним буде: поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи при опрацюванні соціальних та психологічних причин виникнення конфліктів у сім'ї, дослідження особливостей соціально-психологічних проблем сім'ї; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, опанування навичок організації професійної діяльності при роботі з учасниками сімейних конфліктів; накопичення первинного досвіду при проведенні профілактичної, діагностичної, консультативної роботи з сім'єю, з учасниками сімейних конфліктів.

Оскільки, готовність студентів-психологів до запобіганню та подолання сімейних конфліктів торкається дуже багатьох аспектів і проблем, що відносяться до різних галузей психологічних знань, то одним з найбільш ефективних видів надання психологічної допомоги сім'ї є психологічне консультування, то доцільно на практичних заняттях використовувати елементи психоконсультування.. На нашу думку, майбутній психолог має бути компетентним на високому рівні у всіх сферах застосування психоконсультування: консультування тих, хто має одружуватись, консультування при подружніх конфліктах, консультування батьків і дітей при виникненні конфліктів між ними і т.д.. На занятті викладач пропонує одному із студентів розіграти перед групою роль клієнта, запропонувавши деяку реальну чи гіпотетичну проблему для аналізу (проблеми ревності, зради чи процесу розлучення і т.д.). Іншому студенту пропонується здійснювати роль

консультанта. Всі інші члени групи виконують роль супервізорів. Однак на протязі заняття студент, який виконує роль консультанта, може замінюватися. У певних випадках роль клієнта може виконувати викладач. У ході розгортання процесу консультування викладач може коментувати дії консультанта чи клієнта, пропонувати йому зайняти ту чи іншу позицію, пропонувати іншим членам групи включитися в роботу і допомогти консультанту. Аналіз проходить до відповідного рівня зібраної інформації про клієнта. Далі необхідно систематизувати і структурувати цю інформацію, і на основі наявних у студентів і викладача психологічних знань, сформулювати проблему клієнта вже психологічною мовою, тобто у вигляді психологічної проблеми. Студенти пробують це робити в процесі групової дискусії. У зв'язку з цим, важливу роль у професійній підготовці студентів-психологів відіграють дискусії. Завдання дискусії: поглиблювати знання слухачів з теми, яка розглядається; виявляти заплутані питання; розвивати вміння учасників аргументовано обстоювати свою думку, вміння уважно та зважено вислуховувати думки опонентів; формувати й розвивати культуру обговорення спірних питань [5, с.97].

З метою стимулювання творчої активності та продуктивної діяльності студентів у сучасних умовах навчання у ВНЗ широко використовується такий метод як «мозковий штурм» або «мозкова атака». Цей метод використовується для розвитку творчих здібностей або для розв'язання складних проблем у сімейному житті. Важливим у формуванні готовності студентів-психологів до професійної діяльності є такий метод активного навчання як аналіз конкретних ситуацій. Цей метод активного навчання дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів та розгляд складних сімейних конфліктних випадків, проблемних ситуацій. Головна мета навчальної проблемної ситуації - викликати пізнавальний інтерес у студентів, спрямувати їхню розумову діяльність. Проблемна ситуація може бути надана на початку розгляду навчальної теми й використовуватися як основа для вивчення матеріалу або ж після вивчення окремого питання або цілої теми. У такому разі це сприятиме узагальненню та систематизації

матеріалу. Так, при вивченні теми «Соціальна ситуація розвитку підлітка» з курсу вікова психологія, можна зосередити увагу студентів-психологів на стосунках дітей-підлітків і їхніх батьків.

З метою вивчення основних понять варто використовувати метод незакінчених речень. Так, в рамках вивчення теми «Конфлікти в сім'ї» майбутнім психологам пропонують дати визначення поняття «сімейний конфлікт – це...», вивчаючи тему «Поняття про шляхи запобігання сімейним конфліктам, учасники заняття мають змогу визначити поняття: «До шляхів запобігання сімейним конфліктам відносяться: ...».

В руслі нашого дослідження ми пропонуємо застосовувати фрагменти відеофільмів, відеоматеріалів для формування нових знань, їх контролю, закріплення, узагальнення, систематизації отриманих знань, вмінь та навичок. Епізоди фільмів дають уявлення про особливості взаємостосунків в сім'ї, особливості поведінки під час сімейних конфліктів, елементи подолання сімейних конфліктів. З метою формування готовності майбутніх психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів студентам варто запропонувати перегляд фрагменту фільму «Любовь и голуби», в якому продемонстровано конфліктну сімейну ситуацію, з подальшим аналізом переглянутого фрагменту. Студенти мають змогу проаналізувати особливості сімейних стосунків, протилежність поглядів подружжя на ведення домашнього господарства, індивідуально-психологічні особливості членів сім'ї, причини виникнення сімейного конфлікту. Також змістовним буде перегляд фрагментів фільму «За сімейними обставинами», в якому майбутні психологи мають можливість проаналізувати основні проблеми взаємостосунків між чоловіком та дружиною, між невісткою і свекрухою, між зятем і тещею, проблему виховання дітей в сім'ї, способи подолання сімейних конфліктів.

Саме включення студента в різноманітні види діяльності, що мають чітко сформульовані завдання, сприяє успішному становленню майбутнього психолога. Останнім часом акцентується увага на застосуванні соціально-психологічного тренінгу під час навчання студентів-психологів. Особливості психологічного тренінгу розкривають в

своїх роботах велика кількість науковців. Як свідчить практика, застосування соціально-психологічного тренінгу в системі вищої освіти вимагає урахування цілого ряду організаційних і психолого-педагогічних умов, таких як часові рамки занять, спеціально обладнані аудиторії і кабінети, специфіка професійної діяльності викладачів вузу, а також особливості взаємодії викладача і студентів.

Особливої уваги потребує самостійна робота студентів-психологів, яка має на меті формування їх пізнавальної активності, засвоєння ними основних вмінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже здобутих знань, підвищення рівня організованості тощо. Враховуючи думки дослідників, студентам для належної підготовки до запобігання та подолання сімейних конфліктів важливо: самостійно вивчати літературу з питань шлюбу та сім'ї, сімейних стосунків; брати участь у заходах, присвячених підготовці молоді до сімейного життя та психологічної підтримки членів молодих сімей; співпрацювати з психологами щодо недопущення та вирішення проблем і конфліктів, які виникають у сім'ях. Варто звернути увагу на такі теми для самостійного опрацювання: при вивченні курсу «Психолого-педагогічне консультування» (Взаємини батьків з дітьми-дошкільнятами, Психолого-педагогічне консультування батьків молодших школярів, Розв'язання психолого-педагогічних проблем підліткового віку; Консультування батьків юнаків та дівчат); при вивченні курсу «Психотренінг» (Підготовка ведучих тренінгових груп; Змістовні аспекти тренінгової програми розвитку професійної самосвідомості; Ігровий елемент в психологічному тренінгу).

При формуванні готовності студентів-психологів до запобігання та подолання сімейних конфліктів доцільно використовувати рольові ігри. Такі ігри використовуються для імітаційного моделювання ситуації сімейно-шлюбного спілкування та взаємодії, апробації варіантів нової поведінки в ролі подружньої пари [13]. Тобто ми маємо на увазі, щоб на заняттях в ігровій формі програвалися типові конфліктні ситуації із сімейного життя та здійснювався пошук способів їх запобігання та подолання. Метою ділових ігор є розвиток уявлень студентів про ситуації

сімейно-шлюбної взаємодії, вміння аналізувати сімейну ситуацію, формування навичок по запобіганню та подоланню сімейних конфліктів. Завдяки грі інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові поведінкові навички, знаходяться способи оптимальної взаємодії з іншими людьми, які раніше здавалися недоступними, тренуються і закріплюються вербальні і невербальні комунікативні уміння. Цей метод слід використовувати для того, щоб навчити студентів приймати позицію партнера по спілкуванню, «ввійти в його роль» та бачити ситуацію його очима. Особливо корисним це може бути при аналізі сімейних конфліктів. Так, наприклад, розглядаючи тему подружніх конфліктів, можна разом зі студентами вибрати складну конфліктну ситуацію і запропонувати розіграти її прямо на заняттях, де одні гратимуть ролі чоловіка, а інші – дружини. Потім можна запропонувати їм помінятися ролями і, нарешті, всім разом обговорити хід гри і ролеві позиції всіх учасників. Таким чином можна розглядати й інші конфліктні ситуації, як, наприклад, протилежність поглядів на ведення домашнього господарства і участь у цьому процесі кожного члена сім'ї, розподіл сімейного бюджету тощо. При формуванні готовності майбутніх психологів до запобіганню та подолання сімейних конфліктів слід пам'ятати, що ділова гра, яка належить до активних методів навчання, забезпечує не лише активну творчу діяльність майбутнього психолога, а й створює умови для підвищеної мотивації та емоційності, розвиває впевненість в собі, комунікативні та організаторські здібності.

У підготовці майбутніх психологів невід'ємним компонентом може стати супервізування, яке являє собою інтерактивний, оціночний процес, в якому більш професійно компетентний спеціаліст контролює роботу менш досвідченого колеги, з метою підвищити його можливості у психоконсультативній діяльності. Воно є корисною практикою, яка комбінує дидактичну і практичну підготовку в контексті розвиваючих відношень [1, 3]. Ще один метод, який рекомендують використовувати в якості дидактичного методу при засвоєнні студентами навичок практичного консультування, метод котерапевтичної роботи [6,12]. Викладач на практичних заняттях створює котерапевтичну пару з будь-яким

студентом, оскільки на етапі навчання студент самостійно навряд чи може ефективно вирішувати психологічні проблеми інших. Варто зазначити, що навчання консультуванню у режимі котерапії дає можливість студентам не тільки здобувати спеціальні навички й уміння, але й розвивати також такі особистісні якості як колегіальність, співробітництво, соціальна рефлексія тощо (подібні дані щодо групових форм навчання наводять також В.О.Якунін [11]).

Ми погоджуємось з С.К.Шандрук, який акцентує увагу не лише на психолого-педагогічній практиці, як основній формі організації практичної діяльності студентів, а й на написанні курсових та дипломних робіт» [10]. Варто зазначити, що написання курсових чи дипломних робіт сприяють формуванню в студентів умінь використовувати різноманітні джерела інформації для розв'язання проблеми, працювати спільно в групі, представляти й аргументувати власні пропозиції щодо виконання завдань, використовувати знання з інших предметів, виявляти існуючі на практиці способи її розв'язання й запропонувати власні алгоритми й технології, а також змушує знаходити цікаві форми репрезентування результатів власної праці.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що форми та активні методи формування готовності майбутніх психологів до запобіганню та подолання сімейних конфліктів, перш за все, направлені на перебудову і вдосконалення навчально-виховного процесу та сприяють формуванню готовності майбутніх психологів до запобіганню та подолання сімейних конфліктів. Вони створюють необхідні умови для формування і закріплення професійних знань, умінь та навичок, а також для розвитку емпатійних здібностей, комунікативних вмінь, адекватної самооцінки, а також вмінь самостійного мислення, орієнтування у проблемній ситуації в сім'ї.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Останнім часом вченими-психологами робиться особливий акцент на необхідності використання активних методів навчання, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, а також ступінь активності студентів у процесі засвоєння знань є важливою складовою успішного

Питання психології

формування готовності майбутніх тренінгової програми з метою підвищення психологів до запобігання та подолання готовності майбутніх психологів до сімейних конфліктів. У перспективі запобігання та подолання сімейних подальшого дослідження є розробка конфліктів.

Література

1. Глэддинг С. Психологическое консультирование. 4-е изд. – СПб: Питер, 2002. – 736 с.
2. Голосніченко І.П. Використання матеріалів практики у навчальному процесі: матеріали наук.-прак. конф. – К.: НАВСУ, 1993. – С. 262–267.
3. Гришук М. Застосування системної психотерапії в підготовці майбутніх психологів-практиків / Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 38–40.
4. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: ЛГУ, 1985. – 168 с.
5. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: [навч. посіб.] / Галина Олександрівна Ковальчук. – [2-ге вид., доп]. – К.: КНЕУ, 2005. – 298 с.
6. Кочюнас, Р. Основы психологического консультирования : [пер. с лит.] / Римантас Кочюнас. – М.: Академический Проект, 2000. – 240 с.
7. Кучеренко С.М. Оценка психологической готовности студентов к профессиональной деятельности как одно из направлений повышения качества подготовки специалистов / Вісник Харківського університету, № 403, Серія психологія, Харків: ХДУ, 1998. – С. 107–111
8. Макшанов С.И., Хряшева Н.Ю., Сидоренко Е.В. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Ч. 11. – Санкт-Петербург, 1993. – 90 с.
9. Петровская Л.А. Интеграция модель семейной психотерапевтической диагностики // Тематическое приложение к журналу «Семейная психология и семейная терапия». — М., 1996. - 101 с.
10. Шандрук С.К. Формування індивідуально-творчого стилю діяльності практичних психологів // Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із праці на вулиці / За ред. О.П.Петрашук та І.І.Цушка. – К.: Ніка-Центр, 2003. – С. 57–62.
11. Якунин В.А. Актуальные проблемы вузовской психологии и педагогики в условиях перестройки высшей школы // психолого-педагогическое обеспечение учебного процесса в высшей школе в условиях ее перестройки: Науч. сообщ. к межвуз. конф. - Л.; М., 1988. С. 7-15.
12. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии. - СПб.: Питер, 2000. - 640 с.
13. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

Rudenok A., senior teacher of department

FORMS AND METHODS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FORMATION TO PREVENTING AND RESOLVING FAMILY CONFLICTS

The process of formation preparedness for preventing and resolving family conflicts is a required prerequisite for the the psychologist future development in the University, which in its turn, determines the quality, efficiency of its training and provides effectiveness of educational and professional activity. General and special professional and psychological training has to play a key role during the training, which takes place in the period of study in the University. That is, a school has to create unique conditions for individual life perspective formation, provide professional development at all life stages. The problem of personal and professional psychologists personality development is studied by many psychology scientists. In the article the author points out that in future psychologist preparation on preventing and resolving family conflicts every academic subject in high school should include required in the future psychologist activities scientific information for operational application, i.e. teaching any school subject in high school should take place in the context of future students profession. In the article, the author tried to give psychological content and focus on existing forms and methods of educational process teaching in order to intensify the preparedness forming process of preventing and resolving family conflicts. The author considers the following forms and methods: lecture and practical classes, independent, individual work and club activity, practice, supervision and cotherapy: conversations, discussions, business and role plays, specific situations analysis, the video, unfinished sentences method. The proposed form and active methods of future psychologists forming to preventing and resolving family conflicts aimed at restructuring and improving the educational process and contribute future psychologists formation to preventing and resolving family conflicts.

Key words: readiness to activity, active methods, discussion, analysis of situations, videos method, role and business plays, supervision and cotherapy, individual and independent work.